

Movium Fakta # 6 2022

URBAN VILTFÖRVALTNING

I urbana, exploaterade miljöer är den mänskliga påverkan på olika arters livsmiljöer särskilt stark. Oavsett om vi bor i staden eller på landet omges vi dagligen av fåglar och däggdjur, det vill säga av vilt. Det innebär ett nära samspel mellan djur och människor.

Av Fredrik Widemo

Värdefullt men problematiskt

Många viltarter har ökat under de senaste hundra åren. Vilt i urbana miljöer erbjuder värdefulla ekosystemtjänster men medför också problem.

Oavsett om vi bor i staden eller på landet omges vi dagligen av vilt, det vill säga fåglar och däggdjur. Viltet erbjuder människan olika nyttor i form av ekosystemtjänster men orsakar även problem – eller om man så vill: ekosystemotjänster. Ekosystemtjänster samskapas å ena sidan genom komplicerade samspel mellan biologisk mångfald och ekologiska processer och å andra sidan av människans sociala system, aktiviteter och investeringar som infrastruktur och byggnation.

Urbana miljöer

I urbana, exploaterade miljöer där befolkningstätheten är särskilt hög är den mänskliga påverkan på olika arters livsmiljöer särskilt stark. Det förutsätter ett nära samspel mellan djur och människor. Fler människor kan uppleva viltets ekosystemtjänster i staden, till exempel fågelsång i en park, men även ekosystemotjänster

som fågelspillning på en bil parkerad i kanten av parken.

Många viltarter har ökat under de senaste hundra åren, ofta från nivåer där populationerna varit hotade. Detta är ett resultat av ändrad markanvändning och klimatförändringar, men även av minskade jakttryck och en målmedveten viltförvaltning. Resultatet för artgrupper som klövvilt, storfåglar (gäss, sångsvan, trana) och de stora rovdjuren måste ses som en framgångssaga ur ett naturvårdsbiologiskt perspektiv. Viltet erbjuder därmed idag värdefulla ekosystemtjänster, samtidigt som exempelvis viltskador på grödor och skog lokalt kan vara stora och begränsar lantbruket.

Mänskliga aktiviteter

Klövvilt och storfåglar förekommer även i tätortsnära och urbana områden, där miljön är mer påverkad av mänskliga aktiviteter än i mer glesbefolkade produktionslandskap på landsbygden.

I urbana miljöer påverkas många viltarter positivt, exempelvis gäss genom tillgång till klippta, gödslade gräsmattor eller klövvilt genom tillgång till fallfrukt. Eftersom stora rovdjur undviker tätortsnära miljöer och jakttrycket ofta är lågt, finner dessutom klövvilt och gäss ofta en fristad där.

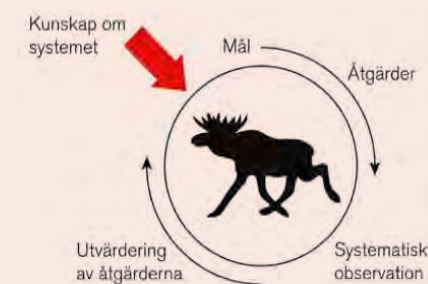

Måsfåglar häckar ofta i urbana miljöer där de finner föda och boplatser, men oftast inte så utsatt som detta fiskmåspår.

Adaptiv viltförvaltning

En adaptiv viltförvaltning bygger på att sätta förvaltningsmål baserat på kunskap om dagsläget, fatta beslut om åtgärder för att nå målen, systematiskt observera hur åtgärder utförs och vilka effekter de får, samt utvärdera måluppfyllnaden i förhållande till utförandet. Därefter revideras kunskapsläget och beslut om nya åtgärder och mål anpassas utifrån vunna erfarenheter och aktuella förhållanden. På så vis skapas en flexibel lärandeprocess som bygger på en strikt åtgärdsuppföljning. En viktig del är att sätta mål som bör vara *Specifika, Mätbara, Accepterade*,

Realistiska och Tidssatta. Sådana SMARTa mål bör formaliseras i en strategisk viltförvaltningsplan.

Genom regelbunden exponering för människor kommer en del vilt att tappa sin naturliga skygghet, vilket exempelvis kan leda till problem med aggressiva älgar eller vildsvin, respektive förorening av parker och badstränder genom spillning från gäss.

Mellanstora rovdjur

Även kråkfåglar, måsfåglar, kaniner och mellanstora rovdjur som räv och grävling uppvisar positiva populationstrender i exploaterade och urbana miljöer. För alla dessa arter får kommuner allt fler hänvändelser från allmänheten om problem orsakade av vilt.

Vilttätheten är dock inte den enda avgörande faktorn för mängden upplevda problem; sambanden mellan befolkningstäthet och antalet viltrelaterade hänvändelser till kommunerna är starkare än sambandet mellan vilttätheten och antalet hänvändelser. Många människor innebär även stora trafikvolymen i urbana och tätortsnära miljöer. Det kan medföra ökade risker för trafikolyckor med vilt, även om hastigheterna generellt är lägre i sådana områden och därför i realiteten sannolikt minskar olycksrisken.

Förvalta vilt

Nationalencyklopedin, NE, definierar viltförvaltning som en ”sammanfattande benämning på de åtgärder (t.ex. lagstiftning, jakt och praktisk viltvård) som syftar till att, med hänsyn till allmänna och enskilda intressen, bevara och nyttja de viltarter som genom naturlig utbredning finns i Sverige så att de långsiktigt bevaras i livskraftiga

bestånd”. Viltförvaltning innebär såväl att gynna viltet, eller om man så vill öka potentialen för leverans av ekosystemtjänster, som att begränsa viltets ekosystemotjänster. Sedan ungefär 15 år läggs stort fokus på att viltförvaltningen ska vara *adaptiv*, vilket innebär att sätta mål, utföra åtgärder och följa upp måluppfyllnaden för att skapa en flexibel lärandeprocess inom förvaltningen.

I tätbefolkade områden kommer fler att kunna observera vilt, exempelvis sjungande fåglar, vilket troligen upplevs positivt. Samtidigt är en tredjedel av svenskarna rädda för att möta vildsvin, som blir allt vanligare även i tätortsnära miljöer. På landsbygden handlar viltförvaltningen primärt om att samförvalta viltets olika ekosystemtjänster med försörjande ekosystemtjänster från jord- och skogsbruk, det vill säga att finna avvägningar mellan viltstammarnas storlek och skador på grödor och skog.

I urbana miljöer ligger fokus mer på att finna avvägningar mellan viltstammarnas *kulturella ekosystemtjänster*, som exempelvis fågelsång, respektive kulturella ekosystemotjänster, som buller och rädsla. I viltförvaltning ingår allt från att skapa lämpliga miljöer för viltet och styra det i landskapet till att avliva sjuka eller skadade individer och att reglera viltstammarnas storlek.

Gynna vilt

Traditionellt brukar man säga att viltvården vilar på fyra ben: tillgång till foder, tillgång till skydd, tillgång till vatten och begränsad predation. Skapar man sådana livsmiljöer kommer viltet att dras dit och potentiellt öka i antal. Detta gäller

Kanin är en införd art som kan ställa till stora problem genom att ringbarka buskar och träd, samt genom att gräva sönder kulturmiljöer.

även i urbana miljöer. Man kan skapa goda förutsättningar för viltet genom att göra varierade miljöer rika på biologisk mångfald, sätta upp fågelholkar och anlägga dammar.

Samtidigt är det viktigt att inse att de bärande buskar som exempelvis erbjuder koltrastar föda och skydd för deras bon även kommer att erbjuda skydd för vildsvin. Ur den urbana viltförvaltningens perspektiv har arterna sällan samma värde – det finns vissa arter vi vill ha runt oss och andra vi helst skulle vara utan eller i varje fall vilja begränsa. Det går att styra viltet till att föredra vissa områden framför andra, men det är inte sällan som både föredragna och mindre uppskattade arter gynnas av samma miljöer och åtgärder.

Inom förvaltningen av biologisk mångfald diskuteras ofta betydelsen av att binda samman värdekärnor i landskapet genom gröna stråk av lämpliga livsmiljöer – det vill säga *grön infrastruktur*. Precis som när det gäller viltvårdens fyra ben kan man tänka tvärtom om man

vill begränsa viltet eller styra det i landskapet. Genom att inte lika tydligt binda samman stadens grönområden med det kringliggande landskapet kommer spridningen av större däggdjur in till städerna att begränsas.

Skyddande barriärer

Det går även att arbeta med barriärer i olika skalor. En låg mur runt en park kan till exempel minska risken att igelkottar vandrar ut på trafikerade gator och blir överkörda. På motsvarande sätt kan högre staket eller frihuggning av områden i anslutning till trafikerade vägar minska risken för viltolyckor med rådjur.

Här finns ofta tydliga skaleffekter; viltet man inte vill ha mitt i staden kräver ofta större områden med lämplig miljö än de arter man vill gynna. Exempelvis kan en mosaik av spridda buskar utgöra en fullgod miljö för häckande fåglar utan att erbjuda gott skydd för vildsvin eller andra större däggdjur.

Ett annat exempel är att gäss helst vill ha stora öppna områden med kortklippt gräs. De undviker ofta områden med högre vegetation där rovdjur kan dölja sig. Glest spridda buskar på en öppen gräsyta kan därför minska attraktionen för gäss, även om man inte slipper dem helt. Om delar av det öppna området förvaltas som mer högväxt, blommande äng minskar attraktionskraften ytterligare.

Begränsa problemen

Viltförvaltning omfattar en mängd olika typer av åtgärder för att minska olika former av otjänster. Det går att styra viltet i landskapet genom anpassad skötsel av viltets livsmiljöer, skrämja viltet från områden där man inte vill ha det eller locka vilt till platser där det inte ställer till problem genom utfodring eller genom att skapa naturligt foder eller skydd. Ofta sätts dock fokus på reglering av viltstammarna genom jakt, vilket både kan minska problemen genom att det finns färre individer och genom att viltet undviker områden som det uppfattar som farliga.

Begränsningar av vissa viltpopulationer genom jakt är ofta nödvändigt i urbana miljöer, men samtidigt är jakt och fällfångst åtgärder som kan väcka anstöt hos allmänheten. Personer upp-

vuxna och boende i tätorter har ofta en mindre positiv inställning till jakt än personer boende på landsbygden.

Lagens grundprincip

Grundprincipen i svensk lagstiftning är att allt vilt är fredat, utom i de fall det finns en specificerad jakttid. Bland de jaktbara arterna återfinns vanliga arter som utnyttjas som en jaktlig resurs och arter som begränsar andra ekosystemtjänster eller levererar otjänster. Merparten av det jaktbara viltet omfattas av en allmän jakttid, som normalt är begränsad till vissa tider på året och ofta även till vissa tider på dygnet. Avskjutningen ska anpassas till förekomsten av vilt utifrån enskilda och allmänna intressen.

För vissa arter finns även möjligheten att bedriva skydds jakt för att minska viltrelaterade problem. Sådan jakt sker definitionsmässigt utanför ordinarie jakttid. En del av dessa arter får skydds jagas ”på enskilds initiativ”. Vilka krav som ställs anges i bilaga 4 till Jaktförordningen. Utöver skydds jakt på enskilds initiativ kan länsstyrelsen tillåta skydds jakt på andra

arter och för andra typer av problem, efter ansökan.

Del av äganderätt

Jakträtten är en del av äganderätten i Sverige, vilket innebär att kommunen har jakträtten på kommunal mark och har precis som andra markägare ansvar att reglera viltstammarna om så krävs ur ett allmänt intresse. Privata markägare, exempelvis villaägare med egna tomter, har jakträtten på sin mark även inom detaljplanerat område.

Dock krävs det skottlossningstillstånd för att använda krutvapen inom detaljplanerat område, vilket begränsar möjligheterna att utöva jakt. Polismyndigheten utfärdar personliga skottlossningstillstånd efter ansökan, men i huvudsak krävs det att man har uppdrag som kommunal viltförvaltare (”kommunjägare”) eller att man arbetar professionellt med att begränsa skadedjur för att man ska få tillstånd. Därmed begränsas villaägares möjligheter att hantera viltrelaterade problem genom jakt, men fällfångst är tillåtet för vissa arter och får bedrivas på privat tomt.

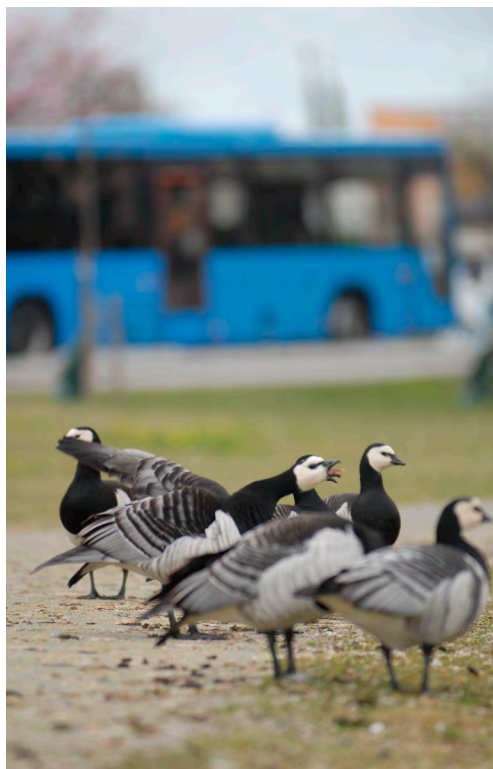

Gröna stråk längs vatten skapar grön och blå infrastruktur för viltet, med viktiga livsmiljöer och naturliga spridningskorridorer.

Kommunalt ansvar

Många kommuner anlitar viltförvaltare som bedriver viltförvaltning på kommunens mark inom detaljplanerat område. En del kommuner låter även dessa hjälpa privata fastighetsägare som har viltrelaterade problem på sina fastigheter inom detaljplanerat område, men det gäller långt ifrån alla.

Även inriktningen på kommunal jakt skiljer sig starkt åt mellan kommuner. Vissa låter bara sina viltförvaltare avliva skadat vilt, medan andra även låter dem ta hand om problemindivider av exempelvis grävling som etablerat sig under hus. Knappt hälften av Sveriges kommuner låter även sina viltförvaltare bedriva populationsreglerande jakt i avsikt att minska vilttätheterna. Även här varierar det dock mellan dem som bara fokuserar på kråk- och måsfåglar, dem som bara försöker minska stammar av rådjur, vildsvin och kaniner och en liten andel som reglerar både däggdjur och fåglar.

Vitkindade gäss gynnas i urbana miljöer med välgödslade och kortklippta gräsmattor, men är ursprungligen en arktisk art.

Regelbundna hänvändelser

De flesta kommuner får regelbundet hänvändelser från allmänheten om problem orsakade av vilt, men hanteringen av hänvändelserna skiljer sig starkt mellan kommunerna. Här benämns de som hanterar hänvändelserna "viltamordnare", och det kan finnas flera sådana i olika delar av förvaltningen inom en kommun. Det är relativt vanligt att de saknar en helhetsbild av hur viltfrågor hanteras liksom vilken del av organisationen som är ansvarig för olika problem och åtgärder.

Kommunala viltförvaltare utför ofta en mängd olika uppgifter. Det kan omfatta hantering av skadade eller sjuka vilda djur och innebär ofta arbete med vapen, fordon och utrustning som exempelvis røj- och motorsågar. De flesta viltförvaltarna uppger att de även kontaktas direkt av allmänheten, polisen eller länsstyrelsen för att hantera olika problem i sin roll. Delar av uppgifterna kan bestå i att hantera viltolyckor i utmanande trafikmiljöer, och det är även nödvändigt att ta hänsyn till att mer än hälften av dem fått kritik och ibland regelrätta hot från allmänheten.

Oklara regler

Det förefaller givet att kommunala viltförvaltare måste omfattas av såväl olycks- som ansvarsförsäkring med tanke på vilka arbetsuppgifter de utför. Ofta är det dock oklart både för kommunerna och för viltförvaltarna vilka regler som gäller och om försäkringskydd finns. Det är vanligt med önskemål om utbildning inom urban viltförvaltning både bland viltamordnare och viltförvaltare.

Många aspekter på urban viltförvaltning bär präg av att vara så kallade "lömska problem" (*wicked problems*), där skillnader i mänskliga intressen, mål och attityder försvårar hanteringen av problemen. En strategisk plan som formulerar mål och specificerar åtgärder utifrån etiska avvägningar ger en långsiktighet och transparens som ökar sannolikheten att man når accepterade lösningar på problemen.

Genom att upprätta viltförvaltningsplaner är det möjligt att arbeta mer långsiktigt med att styra viltet i det urbana landskapet, dels genom landskapsplanering, dels genom olika typer av

Strategisk viltförvaltningsplan

En viltförvaltningsplan är ett viktigt verktyg för att nå en hållbar och kostnadseffektiv förvaltning med acceptans hos medborgarna och god måluppfyllnad. Planen kan byggas enligt samma struktur som stegen inom den adaptiva viltförvaltningen, där en del av det aktuella kunskapsläget bör vara att beskriva vilka ansvarsförhållanden som gäller för olika delar av den kommunala förvaltningen. De uppsatta målen bör vara SMARTa (läs mer i fakturen *Adaptiv viltförvaltning*), där en konkretisering av mål och

åtgärder ställer krav på etiska avvägningar och ytterst politiska beslut. Planen bör kombinera förebyggande åtgärder med insatser som syftar till att minska förekommande problem. Det är viktigt att se en viltförvaltningsplan som ett levande dokument, där kvantitativa mål och beslut om åtgärder kan anpassas flexibelt. En lämplig planperiod är tre år, men planen bör även kunna uppdateras och anpassas mellan de regelbundna revisionerna vid behov. Kvalitativa beslut och avgöranden av mer etisk natur kommer dock ofta att bestå mellan planperioderna.

skrämsel och lockande (vad man brukar kalla *push and pull*). Såväl ur ett etiskt som ur ett praktiskt perspektiv kan detta vara att föredra framför populationsreglering genom jakt, eller som ett komplement som minskar behovet av jakt.

Ökade möjligheter

Vidare kan en viltförvaltningsplan ge ökade möjligheter att reglera viltstammarna mer effektivt. Exempelvis kan det vara mer effektivt att lägga ett hårt jakttryck under korta perioder än att hålla ett lägre jakttryck jämnt över tid, eller att göra punktinsatser när det kommer in hänvändelser till kommunen. Man bör även väga olika alternativ mot varandra. Det kan vara värdefullt att fundera över om problem med spillning på bilar i kanten av en park bäst kan lösas genom att jaga kajor, såga ned träden kajorna söker nattkvist i eller genom att flytta parkeringen.

År 2020 var det bara cirka tio procent av kommunerna som upprättat någon form av viltförvaltningsplan. Istället består viltförvaltningen ofta av isolerade åtgärder för att gynna vilt genom anpassad detaljplanering, parallellt med att mer reaktivt minska negativa effekter när de uppstår. Ofta är det dessutom olika delar av den kommunala förvaltningen som ansvarar för gynnande respektive begränsande åtgärder, eller ansvarar för åtgärder som utförs inom olika typer av områden. Följden av det kan tyvärr bli brister i kommunikationen och avsaknad av helhetsgrepp. Sammantaget kommer viltet alltid att vara en del av den urbana miljön, vilket ställer motsvarande

krav på en adaptiv viltförvaltning anpassad till lokala förhållanden som på landsbygden. Genom en proaktiv planering och en kombination av olika förvaltningsåtgärder är det möjligt att både slå vakt om de positiva värdena av viltet och begränsa potentiella negativa effekter.

Mängden vilt som förolyckas i trafikerade miljöer kan minskas genom barriärer, ibland i kombination med viltundergångar.

Stadsduvan är helt knuten till människoskapade miljöer, men härstammar från klippduvan som lever i bergsbranter med delvis liknande karaktär.

Läs mer

Bergström, R., Karlsson, J., Hake, M., Michanek, G., Christiernsson, A., Danell, K., Risberg, P. & F. Widemo 2010. Åtgärder – minska viltskadorna. I *Vilt, människa & samhälle*, red. K. Danell & R. Bergström. Liber, Stockholm.

Carlsson, L. & K. Danell. 2006. *Förvaltning i en föränderlig värld. Vilt & fisk Fakta* Nr. 1.

<https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/algforvaltning/faktablad-och-artiklar/2006-faktablad-1-web.pdf>

Widemo, F. 2021. *Urban viltförvaltning – kommunala behov och åtgärder för att begränsa viltrelaterade problem*. Rapport 2021: 7, Institutionen för vilt, fisk & miljö, SLU. <https://pub.epsilon.slu.se/24762/>

[Widemo, F., Elmhagen, B. & N. Liljebäck. 2019. Viltets ekosystemtjänster – en kunskapssammanställning. Naturvårdsverkets rapport 6889. <https://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6800/978-91-620-6889-9/>](#)

Widemo, F., Helldin, J.O., Göransson, G., Spong, G., Thulin, C. G., Andrén, H., Weinberg, U., Månsson, J. & R. Bergström. 2010. Åtgärder – öka vilttillgången. I *Vilt, människa & samhälle*, red. K. Danell & R. Bergström. Liber, Stockholm.

Om författaren

Fredrik Widemo är docent i zoöekologi och universitetslektor med särskilt samverkansuppdrag inom området Vilt-Skog, Institutionen för vilt, fisk & miljö, SLU. Han är även koordinator för programmet Vilt inom SLU:s Fortlöpande miljöanalys. Fredrik Widemo forskar främst inom flerarts- och samförvaltning av klövvilt i Sveriges produktionslandskap.

Samtliga bilder

Fredrik Widemo.

